

Др Димо Вујовић

ПАРЛАМЕНТАРНИ ИЗБОРИ 1925. И КОНСТИТУИСАЊЕ ЦРНОГОРСКЕ ФЕДЕРАЛИСТИЧКЕ СТРАНКЕ

Парламентарни избори су за све грађанске странке, па и за црногорске федералисте, били основни повод и мотив цјелокупне активности. Због тога је, природно, до појачања њиховог рада долазило увијек уочи и у вези са изборима. Тако су и крајем 1924. и почетком 1925. године, ускоро послје расписивања избора, црногорски федералисти развили врло живу активност, која је довела до формирања странке и детаљније разраде њених програмских начела.

Један од првих и најзначајнијих корака у том правцу била је шира конференција црногорских федералиста одржана у Подгорици 14. децембра 1924. године. Конференцији су присуствовали федералисти из свих крајева Црне Горе, а масовно они из Подгорице и околине. То је био први значајнији скуп црногорских федералиста, од кога почиње њихов систематскији и организованији рад и на коме су ударени темељи формалној организацији странке. Пошто је основни повод ове конференције био одржавање парламентарних избора, на њој је доминирала расправа о тој проблематици. Прије свега, Саво Вулетић, који је отворио конференцију, пошто је објаснио циљ њеног сазивања, позвао је присутне да дају повјерење посланицима црногорских федералиста, па је затим Михаило Ивановић, који је изабран за предсједника конференције, поднио извјештај о раду своме и својих другова у Скупштини. Он је затим говорио о политичкој ситуацији у земљи, тврдећи да је већина против Пашић — Прибићевићеве владе и да ће централистичке идеје, за које је мањина, пропасти на сљедећим изборима, „што ће бити у интересу консолидовања и јачања наше државе“. Најзад је критиковао држање владајућих кругова према Црној Гори, како у политичком тако и у економском погледу, и упозорио да се федералисти легално боре за своја права и да немају чега да се плаше, без обзира на то што је режим покушао да од њих створи баука. Он је позвао да се забораве раније размирице Црногораца и да сви сложено раде за спас и срећу Црне Горе и цијеле државе, чему ће допринијети ако гласају за црногорске федералисте.

Конференција је одобрила рад Ивановића и других у парламенту, а затим је формиран одбор за избор посланичких кандидата и њихових замјеника за предстојеће изборе. У овај одбор су изабрана по четири представника из сваког изборног среза, као и посланички кандидати и њихови замјеници са претходних избора.

Конференција је ставила овоме одбору у задатак да осим утврђивања кандидатске листе за изборе обави и извјесне послове у вези са формалним организовањем странке црногорских федералиста,¹ пошто су се они на овој конференцији декларисали као странка. На ту чињеницу је указивао и загребачки „Хрват“, који је, јављајући о Подгоричкој конференцији и изабраном одбору, писао: „Црногорски федералисти не мисле да се ограниче на изборну акцију, него хоће да се организују као политичка странка“.²

Одбор се одмах састао и изабрао среске кандидате за предстојеће изборе.

Други важан посао који је овај одбор обавио био је бирање привременог Главног одбора странке, за чијег је предсједника изабран Михаило Ивановић, а за главног секретара Душан Вучинић, адвокат из Подгорице. Сједиште Главног одбора било је у Подгорици.³

Иако је Цетиње било главно мјесто области, а цетињски крај главно упориште црногорских федералиста, они за сједиште своје странке, дакле, бирају Подгорицу; ту одржавају своје скупове и издају лист, иако је Подгорица била упориште бјелаша. Али такав поступак федералиста није био случајан. Јер иако Подгорица није била главни град области, она је била највећи град и центар привредног и политичког живота Црне Горе. Ту су имале сједиште готово све значајније политичке партије, па је природно што су и федералисти жељели да буду у центру политичких збивања. Осим тога, из Подгорице је било најлакше одржавати контакте са осталим крајевима Црне Горе и вршити утицај на њих. Најзад, у Подгорици је живио највећи број страначких интелектуалаца и истакнутих чланова странке који су се нашли у привременом главном одбору.

Бирање привременог главног одбора био је најзначајнији корак ка формалном организовању странке. Прије овога црногорски федералисти нијесу имали никаквих организација нити руководстава. Лидери покрета су лично одржавали међусобне контакте и договарали се о извјесним пословима. Без организоване странке и њених руководстава они нијесу могли спрове-

¹ „Црногорац“, бр. 1, 27. децембар 1924; Вечерња пошта, бр. 1040, Сарајево 20. децембра 1924, Црногорски федералисти и Скупштина у Подгорици.

² „Хрват“, бр. 1447, 8. сјјечањ 1925, Оснивање Црногорске федералистичке странке.

³ „Црногорац“, бр. 1, 27. децембар 1924.

сти успјешан политички рад у масама. Имајући у виду то искуство и потребу предизборне агитације, они су и приступили организацији странке и њених одбора.

Осим тога, својим дотадашњим радом они су се легитимисали као политички покрет који не угрожава темеље државног и друштвеног уређења и који је спреман на компромис са владајућим режимом. Због тога су могли и приступити организацији странке, без бојазни да ће у томе бити онемогућени од власти.

Ускоро послије избора привременог главног одбора странке приступа се и формирању страначких одбора на терену. Ови су одбори оснивани упоредо са предизборном кампањом, јер су обично бирани на предизборним конференцијама које су федералистички посланички кандидати одржавали у појединим мјестима. Пошто странка није имала још никаквих статутарних одредби, одбори су бирани у зависности од мјесних прилика и по угледу на друге грађанске странке. Основни задатак ових одбора, који су уочи избора формиран у већини главнијих мјеста Црне Горе, био је предизборна кампања и придобијање гласача за федералистичке кандидате. Пошто до избора страначки одбори нијесу формиран у читавој Црној Гори, њихово је формирање настављено и послије избора, чему је импулса дао и успјех који су федералисти постигли на изборима.

Врло значајан корак на путу формирања странке и разраде и пропагирања њених начела и придобијања гласача било је покретање страначког органа, који је под именом „Црногорац“ почео да излази у Подгорици крајем 1924. године. Лист је излазио једном недјељно. Први број, који се појавио 27. децембра 1924. године, изашао је на двије странице, а наредни бројеви имали су по четири странице.⁴

Лист је био скромнога нивоа и по уређивању и по садржају. Прије свега, међу федералистима није било јачих интелектуалаца, ако се донекле изузме Секула Дрљевић, који би зналачки и ауторитативно расправљали теоретске и практичне проблеме државног и друштвеног уређења, политичких доктрина, економског живота итд. Недостатак таквих људи морао се одразити и на нивоу листа. Но, у сличној ситуацији били су у том погледу листови и осталих грађанских странака у Црној Гори.

Због тога нам ова странка није оставила било какву литературу, ако изузмемо неколико новинских чланака и скупштинских говора, у којој би била разрађена њена програмска начела.

Но, без обзира на његов скромни ниво, захваљујући листу, федералисти су сада били у стању да се боље представе гласачима.

⁴ „Црногорац“ је редовно излазио до краја августа 1925. године, а затим наступа пауза од скоро двије године, да би се поново појавио у јулу 1927. године, опет уочи парламентарних избора.

чима, јер је основни циљ њихов, као и других грађанских странака, био придобијање гласача. У односу на претходни период, у коме су се врло ријетко јављали писаном ријечју, био је то значајан корак који ће донијети користи како организацији странке тако и ширењу њеног утицаја у масама.

Лист је углавном у сваком броју објављивао начелне чланке програмског карактера, као и више краћих чланака и вијести у којима су критиковани конкретни поступци режима у Црној Гори.

Каква су то програмска начела са којима су се црногорски федералисти представљали бирачима уочи парламентарних избора фебруара 1925. године?

Прије свега, они су жељели да одбију од себе оптужбе за сепаратизам и да се представе као присталице заједничке југословенске државе. То је био одговор на тврдње да је њихов федерализам био у ствари сепаратизам и тежња да се развије заједничка југословенска држава⁵ — оптужбе које су упућиване не само црногорским федералистима него и свима који су критиковали централистичку и унитаристичку политику владајућих режима. Наиме, федерализам је увијек идентификован као сепаратизам, а јединство као централизам и унитаризам; зато су увијек све противнике централизма и унитаризма оптуживали као сепаратисте и противнике јединства. Знајући расположење маса, које су биле без резерве за јединство и заједничку југословенску државу, црногорски федералисти су жељели да се представе управо као истински тумачи таквог расположења, као присталице снажне југословенске државе. У том духу су била и њихова иступања на конференцији 14. децембра у Подгорици, а таквим тврдњама они се представљају јавности и у уводнику првог броја свога листа „Црногорац“, у коме кажу: „Ми хоћемо и закониту борбу водимо за вјековјечност те заједнице (Јужних Словена — Д. В.) и осигурање њене снаге према свима и свакоме. Црногорци као зачетници борбе за слободу балканских Словена не могу тражити своју побједу о рушењу југословенске државе. Ми који смо први стекли независну државу и који најдуже времена уживамо благодети државне независности, не можемо бити мање од осталих свјесни значаја југословенске државне заједнице и за нас и за остале јужне Словене“.⁶ Овакви ставови се често понављају, и на њима се инсистира, и у наредним бројевима листа. У уводнику броја

⁵ Црногорска странка је „проглашена издајничком и разапњата на крст зато што није хтјела да се одрекне оправданог тражења једнаких права Црне Горе са другим покрајинама у овој држави“ — писао је „Црногорац“ (бр. 7, 6. фебруара 1925, Уочи избора). А у једној поруци (црногорским бирачима) црногорске универзитетске омладине из Београда се каже: „Али захтјев Црногораца да учествују у уређењу државе проглашен је антидржавним и издајничким“ (Исто, Препорука и поздрав црногорским бирачима).

⁶ „Црногорац“, бр. 1, 27. децембар, 1924. Уочи бољих дана.

2, поред осталог, пише: „Нико нема право, било покрајине или појединци, сумњати у искрену преданост Црне Горе јединству и држави. За то им Црна Гора није никада дала повода, нити ће га дати, водећи свакад строгог рачуна о својим великим традицијама и вјековном раду за, у велико, остварени идеал данашње заједнице“.⁷

Али они сматрају да је постојаност и дуговјечност те заједнице могуће остварити једино ако се обезбиједи равноправност свих оних који су ступили у ту заједницу. „Равноправност удружених земаља“ — кажу они — „и тим створена подлога за задовољство и срећу њихових грађана једина је основна трајности и снаге државне заједнице Јужних Словена. Дакле, наша борба не значи само борбу за равноправност Црне Горе и Црногораца него истодобно и борбу за стварање сигурнијих и чвршћих погодаба за стабилност и снагу југословенске државне заједнице. Зато смо у праву да нашу борбу за право Црне Горе почнемо са ускликом: да живи и нека је срећна и дуговјечна државна заједница Јужних Словена“.⁸

Они су истицали да не може бити говора о равноправности Црногораца са Хрватима, Словенцима и Србијанцима ако Црна Гора није равноправна са Хрватском, Словенијом и Србијом. Због свега тога је недопустиво да једна од тих земаља влада над другом и да „проглашује само себе за државу, а тиме и за крајњи циљ вјековних напора наших и остале наше удружене браће“,⁹ јер идеја државне заједнице „није политичка идеја једнога од нас, него циљ веће политичке увиђавности свих истовремено, искључена је унапријед и морална и политичка оправданост захтјева ма које од југословенских земаља за привијенство пред осталима, а поготово тежња за владавином над осталима“.¹⁰ Због тога сматрају да им се не може замјерити „што државну заједницу Јужних Словена условљавамо захтјевом, да наша отаџбина Црна Гора буде равноправна са осталим земљама у ту заједницу“.¹¹ Једино ако буде равноправна, економски развијена, задовољна и уважавана, Црна Гора ће моћи допринијети јачању државе, па зато траже да се Црногорци сами брину о својој грађанској слободи и другим непосредним интересима; али пошто постојећи централистички систем владавине то онемогућава, траже да се тај систем мијења¹² и да се приликом уређења унутрашњих односа води рачуна о економским, културним и моралним интересима свију, како не би долазило до сукоба и како се не би доводио у опасност опстанак државе. „Југославија не смије и не може бити гробница морал-

⁷ Исто, бр. 2, 3. јануар 1925, За Црну Гору.

⁸ Исто, бр. 1, 27. децембар 1924.

⁹ Исто.

¹⁰ Исто, бр. 5, 24. јануар 1925, Наше и њихово југословенство (уводник).

¹¹ Исто, бр. 1, 27. децембар 1924.

¹² Исто, бр. 2, 3. јануар 1925.

них и материјалних интереса једне од удружених земаља, него шире подручје за даљи развитак оних интереса и веће јемство за њихову међусобну безбједност. То је наше, црногорско, југословенство“ — поручују црногорски федералисти, тврдећи да је њихово југословенство јаче него њихових противника радикала и Прибићевићевих демократа, који су за југословенство прогласили интересе београдских капиталиста и своју сопствену корупцију и који „све југословенске партије, које су се усудиле, ма у најблажој форми правити разлику између југословенства и београдских цинцарских интереса, прогласили су издајницима државе“.¹³

У истицању улоге Црне Горе у борби за слободу и јединство црногорски федералисти су неукусно претјеривали, не презајући ни од омаловажавања и вријеђања других народа, што је био израз ситнобуржоаског националистичког менталитета.¹⁴ Према њима, Црна Гора је „у цијелој историји нације показала највише смисла за националну идеју и способности за управу. Ове особине учиниле су да је имала стално вођство српског народа у својим рукама“.¹⁵ Ту тврдњу су често понављали. Тако уочи самих избора пишу: „Сви историчари од најстаријих времена признавали су вам Црногорци, да сте били не само најбољи јунаци но и најхитрији и најспособнији политичари. Зато сте имали вођство српског народа у својим рукама“.¹⁶ Према њима, Црногорци имају најстарију државу на Балкану.¹⁷

У духу овог неукусног националистичког претјеривања написан је и читав њихов предизборни проглас. Ево како се, поред осталог, обраћају Црногорцима у том прогласу: „У вјековној борби Јужних Словена за слободу ви сте једини, као слободни, борбу водили, зато је ваша борба за слободу осталих била јачега замаха и крвавија него њихова. Само се ваша борба уздигла до висине епопеје, коју дотле Балкан није гледао. Сви су вама пјевали, не зато што не би радије пјевали себи него вама, него зато што њихова борба није као ваша достигла висину, на којој заслужује да буде опјевана. Ваша грађанска слобода била је виша од грађанских слобода других грађана, била је слобода ослободитеља“. Ту водећу улогу дају они Црногорцима не само у прошлости него и у датом тренутку, па кажу: „Као што је ваша борба за стварање државне независности Јужних Словена била виша и крвавија од њихове, тако су од уједињења до данас, и ваши напори и жртве за слободу своју и осталих југословенских грађана веће и крвавије од напора, које су учињели и које чине ваша браћа — грађани осталих

¹³ Исто, бр. 5, 24. јануар 1925, Наше и њихово југословенство.

¹⁴ Види: „Црногорац“ бр. 2, 3. јануара 1925, За Црну Гору; бр. 5, 24. јануара 1925, Наше и њихово југословенство.

¹⁵ „Црногорац“, бр. 2, 3. јануара 1925.

¹⁶ Исто, бр. 7, 6. фебруар 1925, Уочи избора.

¹⁷ Исто, бр. 6, 31. јануара 1925, Ласте без прољећа.

удружених земаља“. Најзад, они поручују Црногорцима: „Докажите, да и у овој борби, као и у оној ранијој стојите на челу Јужних Словена. До сада сте са чашћу одржали положај њиховог вође. То и јест ваше мјесто, историјом вам одређено и ми смо увјерени, да ће барјак бораца за грађанске слободе, о који се данас грабе сви Јужни Словени, на изборима, остати у вашим рукама“.¹⁸

Као и сви националисти, они нијесу правили разлику између појединих народа и њихових владајућих кругова. Тако говоре о „нижим појмовима о слободи људи и грађана“ код Србијанаца него код Црногораца.¹⁹

Расправљајући о начелним питањима државног уређења и критикујући централизам владајућих режима, црногорски федералисти нијесу у овом периоду отишли даље од уопштених захтјева за равноправност. Они нијесу пружили неки конкретно разрађени предлог о томе како би према њима требало уредити заједничку југословенску државу. Штавише, у овом предизборном периоду избјегавају употребу ријечи федерализам, јер је дугогодишњом пропагандом централистичких странака од овог појма стваран баук који тобоже нема други циљ до разбијање заједничке југословенске државе. Избјегавање расправљања о федеративном уређењу државе вјероватно је било изазвано опортунизмом предизборних калкулација. Чак ни своју странку, која се управо кроз ову предизборну кампању тек почиње организовати и која није још добила своје званично име санкционисано неким страначким документом, они не називају федералистичком, него једноставно црногорском странком.

Остале политичке странке су са интересовањем пратиле окупљање и програмске изјаве црногорских федералиста, а особито њихов став према јединству земље. Оне су углавном поздравиле ставове федералиста изнесене на конференцији у Подгорици 14. децембра 1924. и касније у штампи, јер су их протумачиле као напуштање федералистичких и аутономистичких концепција, саобразно укоријењеном схватању да је онај ко је за јединство аутоматски против федерализма. Коментаришући иступања на поменутој конференцији у Подгорици, радикалска „Црна Гора“ је писала: „Према говорима који су на конференцији одржани, произлази да се та група декларисала за државно и народно јединство, дакле противу федерације и аутономија, а траже само административну деконцентрацију. Доследно та група напустила је федералистички програм, што треба поздравити као значајни напредак“. Радикали сматрају да су федералисти промијенили став јер су увидјели „да би федералистичко уређење било смрт за Црну Гору“ и да пошто су на-

¹⁸ Исто, бр. 6, 31. јануара 1925. У прогласу постоји и оваква тврдња: „Вјековну борбу за слободу Јужних Словена завршили сте жртвом, какву никада нико није дао у историји човјечанства“.

¹⁹ Исто.

пустили своје основно програмско начело немају уопште разлога да и даље постоје као самостална политичка група. То што она и даље постоји и самостално иступа на изборима — посљедица је само личне амбиције њених вођа.²⁰

Ставовe црногорских федералиста слично је прокоментарисала и „Слободна мисао“, у којој је највећи утицај имала Земљорадничка странка. Изражавајући задовољство због ове тобоже нове оријентације црногорских федералиста, односно сепаратиста, како их је називао, лист закључује: „Тако је данас цијела Црна Гора за југословенску заједницу, ослањајући се само на разна политичка схватања друштва и државе“.²¹

Уз расправљање ових начелних проблема од стране црногорских федералиста ишла је и критика конкретних поступака владајућих режима према Црној Гори, такође стављена у функцију предизборне кампање. При томе су често употребљаване врло оштре ријечи, због којих су забрањивани поједини бројеви листа.²² Није се заборављао обавезни Скадар. Тврди се да влада у Београду једноставно није хтјела Скадар, и то да би наудила Црној Гори која би са овим градом много добила, прије свега економски.²³ Иначе црногорски федералисти будно прате догађаје у Албанији, са чијим су се постојањем тешко мирили, па су прекоричевали Европу што је дозволила да се „на нашој српској крви“ створи једна таква државна творевина, гајећи у исто вријеме наду да ће из унутрашњих размирица у тој земљи извући неку територијалну корист.²⁴ Црногорски националисти, у лицу црногорских федералиста, нијесу, дакле, могли избјећи основну карактеристику свих националиста: тражећи права за свој народ — таква права оспоравају другим народима.

Друго, увијек присутно, питање било је питање репарација, од којих Црна Гора није добила ништа, иако су јој на име штете коју је претрпјела у рату била додијељена знатна средства. Средства од репарација, па и она намијењена за Црну Гору, трошена су у Србији.²⁵

Тврди се да од ослобођења у Црној Гори није ништа урађено на привредном, културном и здравственом пољу.²⁶ Посеб-

²⁰ „Црна Гора“, бр. 58, 19. децембар 1924, Наше партије.

²¹ „Слободна мисао“, бр. 121, 5. јануара 1925, Црногорски сепаратисти.

²² Број 7. од 6. фебруара 1925. је забрањен због уводника „Уочи избора“, у коме су владајући кругови представљени као они који су палили, тукли, мучили, убијали и пљачкали по Црној Гори. „Једном ријечју“ — каже се у том уводнику — „ти ваши досадашњи управљачи то су они, који су над Црном Гором и Црногорцима учинили више неправди и злочина него Турци на цијелом Балкану за стотине година“.

²³ „Црногорац“, бр. 3, 13. јануар 1925, Св. Наум и Скадар.

²⁴ Исто, бр. 4, 17. јануар 1925, Догађаји у Албанији.

²⁵ Исто, бр. 3, 13. јануар 1925, Црногорци од вас све зависи; бр. 6, 31. јануара 1925. Да Црногорци не забораве.

²⁶ Исто, бр. 3, 13. јануара 1925, Црногорци од вас све зависи.

но се наводи небрига о изградњи путева, који су основни услов за њен развој.²⁷

Наводе се примјери вријеђања Црногораца путем омаловажавања и фалсификовања њихове историје²⁸ и њихових државних амблема.²⁹ Реаговано је на вијест да се београдска влада носи мишљу да укине титулу српског примаса коју носи архиепископ барски, јер се у томе видио атак на историјска права и првенство Црне Горе.³⁰

Расправљање наведених начелних и конкретних проблема било је саставни дио предизборне кампање црногорских федералиста, која је овом приликом била доста жива. За гласове црногорских бирача борили су се кандидати са 9 изборних листа. То су биле листе странака на власти: Радикалне и Самосталне демократске и странака у опозицији: Радничко-сељачке, Републиканске, Демократске, Земљорадничке и Црногорске (федералистичке). Али до изборних савеза и блокова ни странака на власти ни странака у опозицији није долазило, већ су сви иступали самостално. (Штавише, радикалска странка имала је, поред званичне, још и двије дисидентске листе.) Али подјела на странке на власти и странке у опозицији ипак се осјећала у предизборној кампањи, јер су странке у опозицији избјегавале међусобне обрачуне и своје оштрице усмјеравале су у првом реду на владајуће странке Радикалну и Самосталну демократску. Та чињеница је ишла у прилог црногорским федералистима, јер су их традиционално најоштрији противници и критичари у Црној Гори Демократска и Земљорадничка странка сада добрим дијелом поштедјеле од напада. Па и комунисти, који су на изборима 1923. године најоштрије нападали црногорске федералисте, чинили су то сада мање, што је било посљедица почетка мијењања њиховог става према националном питању. Са своје стране, црногорски федералисти су такође избјегавали обрачуне са странкама у опозицији, у првом реду са Демократском, са којом су у претходној скупштини успостављали извјесне контакте и пружали подршку Љуби Давидовићу док је био

²⁷ Исто, бр. 7, 6. фебруар 1925, Да црногорци не забораве.

²⁸ У „Црногорцу“ бр. 2 од 3. јануара 1925. у чланку „Клеветање Црне Горе и Црногораца“ полемисе се са књигом др Владимира Ђоровића „Велика Србија“, у којој се напада држање Црне Горе у првом свјетском рату. А у бр. 7 од 6. фебруара 1925. критикује се уџбеник историје за IV разред основне школе у коме се догађаји из црногорске историје уче врло оскудно и погрешно, а они из историје Србије опширно и детаљно.

²⁹ У „Црногорцу“ бр. 5 од 24. јануара 1925, у чланку „Србијанци противу црногорског грба“, описан је догађај који се десило приликом повратка питомца војне академије из Марибора у Београд. Воз којим су путовали ови питомци био је искићен грбовима свих југословенских земаља осим Црне Горе. Када су питомци-Црногорци захтијевали да се стави и црногорски грб, томе су се противили њихове колеге Србијанци. Црногорци су остали упорни и њихов је захтјев прихваћен, али је у путу грб Црне Горе скинут.

³⁰ „Црногорац“, бр. 2, 3. јануар 1925, Бар а не Београд.

на власти. И њихове оштрице биле су уперене против радикала и самосталних демократа.

Основна борба за гласове у Црној Гори вођена је између федералиста, радикала и демократа. Самостални демократи, иако на власти, нијесу овдје имали много присталица, и поред тога што су уочи избора на Цетињу покренули свој лист „Јединство“. Нешто више утицаја у народу имала је Земљорадничка странка, па и Републиканска. Комунистичка партија, која је на овим изборима иступала под називом Партија радника и сељака, није могла рачунати на велики број гласова због познатих разлога прогањања и забрањивања.

Све странке су озбиљно схватиле изборну борбу у Црној Гори, па су за носиоце листа истичале своје угледне политичке личности. Носилац радикалске листе био је др Милан Стојадиновић, истакнути функционер странке и министар финансија, а демократске сам лидер странке Љуба Давидовић.

Радикали су развили врло живу кампању да придобију црногорске гласаче. Користили су разна пропагандна средства, а и позиције власти. Преко своје штампе радикали се улагују Црногорцима, величајући њихову историју и бранећи је од разних напада. То раде не само преко свог органа у Црној Гори „Црна Гора“ него и преко београдских листова. У београдском „Балкану“ величају се Црна Гора и њено држање у првом свјетском рату, а посебно држање краља Николе, па се нападају сви они који су их клеветали.³¹ Лист позива да се престане са клеветама о тобожњој предаји Ловћена, указујући да те клевете затварају пут Србијанцима у Црну Гору.³² Лист сматра да Црногорцима треба дати не само кукуруза него и моралну задовољштину за њихову историју и традицију и да краљу Николи треба одати дужно поштовање, јер тек тада влада Пешић — Прибићевић може рачунати на подршку Црногораца.³³

За побољшање својих позиција у Црној Гори радикали користе и чињеницу да су на власти. Тако је министарски савјет одржао и сједницу — очигледно у функцији предизборне кампање — на којој се расправљало искључиво о потребама Црне Горе. Ускоро послје ове сједнице у Црну Гору су отпутовала два министра, да тобоже изуче потребе Црне Горе и дају разна обећања. Били су то М. Трифковић, потпредсједник владе, и П. Гризигоно, министар без портфеља. Њиховом путовању кроз Црну Гору дат је велики публицитет, са жељом да се створи утисак да ће сада бригом Пашић — Прибићевићеве владе сви проблеми Црне Горе бити ријешени.³⁴

³¹ „Балкан“, бр. 202, 27. јула 1924, Београд и Цетиње пре десет година.

³² Исто, бр. 326, 26. новембра 1924, Нека престане клевета о Ловћену.

³³ Исто, бр. 331, 1. децембар 1924, Црна Гора пред изборима; бр. 18, 21. јануара 1925, Загребачка „Ријеч“ и краљ Никола.

³⁴ Исто, бр. 336, 6. децембар 1924, Министри у Црној Гори; бр. 347, 17. децембра 1944, Предизборна кретања у Црној Гори; бр. 350, 20. децембар 1924, За Црну Гору.

Овај пут министара у Црну Гору имао је за циљ, прије свега, да одвоји масе од црногорских федералиста, за које се сматрало да су се појавили само као израз тренутног незадовољства, те да ће због тога и нестати чим се Црногорци задовоље обећањима која ће министар Трифковић дати приликом пута у Црну Гору.³⁵

Влада предузима и друге мјере уочи избора, са циљем да ублажи незадовољство Црногораца и да их одвоји од федералиста. Једна од њих била је амнестија за сва дјела из доба окупације и до 31. децембра 1919. године, као и амнестирање Јована Пламенца уочи самих избора, који је иначе био највећи противник уједињења и вођа црногорске емиграције.³⁶

Радикалска штампа се залаже и за рјешавање неких конкретних проблема, за које је рачунала да су за Црногорце врло осјетљиви. Знајући утицај црногорских официра у народу, она пише о њиховом тешком положају и неправдама које су према њима учињене.³⁷ Овај лист протестује и у вези са намјером др се барском надбискупу укине титула српског примаса.³⁸

Посебно је био активан и неуморан у обећањима носилац званичне радикалне листе за Црну Гору Милан Стојадиновић. Он је и посјетио Црну Гору, па је у својој предизборној кампањи користио позиције власти, јер је свугдје званично дочекиван од органа власти као активни министар, па му је власт и организовала путовање и кампању. Најављујући његов пут у Црну Гору, радикални лист „Црна Гора“ каже да Стојадиновић овдје долази „ради испитивања економских и других потреба ове покрајине како би могао одмах предузети што треба, да се помогне народу Црне Горе“.³⁹ Стојадиновић није жалио обећања, и то са позиција министра финансија, а особито у погледу градње железница, колских путева и других објеката, као и исушења Скадарског језера.⁴⁰

И демократи су развили живу дјелатност како би придобили црногорске бираче. Још у новембру Љуба Давидовић је посјетио Црну Гору и одржао зборове на Цетињу и у Подгорици, на којима је оштро критиковао радикалску власт у Црној

³⁵ Исто, бр. 27, 29. јануар 1925, Положај политичких партија у Црној Гори.

³⁶ „Вечерња пошта“, бр. 1070, Сарајево, 29. јануар 1925, Амнестија у Црној Гори; бр. 1081, 11. фебруар 1925, Амнестија Јована Пламенца. — Коментаришући амнестију Јована Пламенца, „Вечерња пошта“ је тврдила да је влада ово урадила да би бираче отргла од федералиста и придобила за радикале. Очигледно, влада је прецијенила значај и утицај Јована Пламенца.

³⁷ „Балкан“, бр. 4, 4. јануар 1925, Црногорски официри.

³⁸ Исто, бр. 353, 23. децембар 1924.

³⁹ „Црна Гора“, бр. 4, 23. јануар 1925, Добро нам дошао.

⁴⁰ „Црна Гора“, бр. 5, 30. јануар 1925, Проглас др М. Стојадиновића; бр. 9, 6. фебруара 1925, Интервју Г. др Стојадиновића; „Балкан“ бр. 28, 30. јануар 1925, Министар финансија г. др М. Стојадиновић — бирачима у Црној Гори; „Вечерња пошта“, бр. 1078, 7. фебруар 1925, За подизање Црне Горе.

Гори.⁴¹ И демократи, који су својевремено много допринијели да се национална и грађанска права Црногораца не поштују и газе, сада нападају политику која Црногорцима не признаје равноправност. И уочи избора Давидовић се обратио Црногорцима, па између осталог каже: „Где ће споразум са Хрватима наћи одличнијих присталица него у Црној Гори, којој данашњи властодршци крај њезиног најчистијег српства, не признају равноправност“.⁴²

Према писању неких листова, за изборе у Црној Гори се интересује и Хрватска републиканска сељачка странка. Београдска „Политика“ пише да је ХРСС расправљала на три сједнице о изборном наступу у Црној Гори и да је том приликом било говора о могућој сарадњи са црногорским федералистима. Али, према писању „Политике“, Предсједништво ХРСС је констатовало да иако црногорски федералисти стоје на федералистичком становишту премало наглашавају републиканство, а сељачко право готово и не спомињу, те због тога ХРСС не може са њима коалирати, већ треба да постави своју кандидатску листу у Црној Гори, чији би основни задатак био да се бори против радикала.⁴³

Колико је познато, ХРСС није ништа конкретно предузимала да би истакла такву листу у изборном округу Црна Гора. Но без обзира на то колико је била тачна вијест да је Предсједништво ХРСС расправљало о могућности сарадње са црногорским федералистима (што није немогуће), ван сумње је опаска да ови нијесу били републиканци и да у том тренутку нијесу поклањали много пажње посебно сељачком питању.

Носилац кандидатске листе црногорских федералиста био је, као и на изборима 1923. године, Михаило Ивановић, који је, како смо видјели, био изабран за предсједника привременог Главног одбора Црногорске странке. Одбор за избор посланичких кандидата и њихових замјеника, који су црногорски федералисти изабрали на својој конференцији у Подгорици 14. децембра 1924. год., одмах се састао и, уз Ивановића, изабрао среске кандидате и то: за изборне срезове цетињски и колашински — кандидат др Секуле Дрљевић, замјеник Мило Драгојевић, трговац и народни посланик; за подгорички и барски — кандидат Саво П. Вулетић, замјеник Јован А. Пламенац, обласни управитељ у пензији; за Андријевички — кандидат Радомир Вешовић, генерал у пензији, замјеник др Василије Попо-

⁴¹ „Народ“, бр. 91, Сарајево, 30. новембар 1924.

⁴² Исто, бр. 11, 6. фебруар 1925. Љуба Давидовић — Црногорцима. — У извјештају полицијског чиновника који је пратио дочек и збор Љ. Давидовића у Цетињу каже се да је Давидовић рекао да у вези са реформом државног уређења он не тражи аутономију покрајина, већ само шире самоуправе њихове. (Државни архив Цетиње, Среско начелство Цетиње 1924, фасц. 19, ф. 14540, 25. новембар 1924).

⁴³ „Политика“, бр. 5946, 12. новембра 1924, Изборне припреме — Радећевци у Црној Гори и Македонији.

вић, лекар; за никшићки и седми кандидат Марко Ђукановић, предсједник Државног савјета у пензији, замјеник Јован Мемедовић, бивши црногорски народни посланик.⁴⁴

Ова листа касније је и дефинитивно утврђена, с тим што је извршена мања измјена, за изборни срез андријевички — за замјеника је одређен, умјесто др Поповића, Михаило Кнежевић, пензионер.⁴⁵

Као што се види, и овога пута, као и 1923. године, федералистички кандидати били су бивши истакнути црногорски политичари. Осим Ивановића, поново се кандидују др Секула Дрљевић, Саво Вулетих и Радомир Вешовић, а умјесто Мирка Мијушковића сада је кандидован Марко Ђукановић, који је био кандидат у још једном изборном срезу. Лука Гојнић није поново кандидован, већ је Саво Вулетих кандидован у два изборна среза, од којих је један био ранији изборни срез Луке Гојнића. У изборном срезу цетињском, гдје је на изборима 1923. године однио побједу Ристо Поповић, који је у међувремену умро, кандидован је др Секула Дрљевић, који је кандидован и у изборном срезу колашинском. Дакле, три кандидата су била кандидована у по два изборна среза, тако да су црногорски федералисти у седам изборних срезова кандидовали четири личности.

Ван изборног округа Црне Горе, који је обухватао територију Црне Горе до балканског рата, црногорски федералисти нијесу истицали своје кандидате. Тако су црногорске територије као што су подручја данашњег Иванграда (Берана), Бијелог Поља и Пљеваља биле без кандидата црногорских федералиста. Истина, „Црногорац“ је објавио вијест у којој каже да се у Котору кандидовао адвокат Ђуро Драшковић, „као наш приста на заједничкој листи блока“.⁴⁶

Кандидати и њихови замјеници развили су прилично живу предизборну кампању. Одржали су многе зборове, не само у градовима него и у мањим мјестима и селима.⁴⁷ У својим иступањима представљали су се као истински и једини прави представници и заштитници интереса црногорског народа. „У томе се разликујемо од свију партија у Црној Гори, које су прикомандоване штабовима партија ван Црне Горе“, писали су они.⁴⁸ Указивано је да су све странке које се обраћају гласачима у Црној Гори, осим Црногорске, прихватиле србијанске програме у којима нема ни ријечи о правима Црне Горе, па је од њих Црногорска странка „проглашена издајничком и разапњата на крст зато што није хтјела да се одрекне оправданог тражења једнаких права Црне Горе са другим покрајинама у

⁴⁴ „Црногорац“, ф. 1, 27, децембар 1924.

⁴⁵ Исто, бр. 3, 13. јануар

⁴⁵ Исто, бр. 3, 13. јануар 1925.

⁴⁶ Исто, бр. 2, 3. јануар 1925.

⁴⁷ Многи од ових зборова регистровани су у њиховом листу „Црногорац“ у бројевима који су изашли уочи избора.

⁴⁸ „Црногорац“, бр. 2, 3. јануар 1925, За Црну Гору.

овој држави“.⁴⁹ То је нарочито наглашавано за Радикалну странку, за коју је говорено да њени посланици нијесу водили рачуна о интересима Црне Горе већ свјеје странке која је србијанска.⁵⁰ При томе је посебно нападан носилац радикалне листе у Црној Гори др Милан Стојадиновић, који, као министар финансија, није показивао пажње према Црној Гори. Циљ је био да се он што више компромитује код црногорских бирача.⁵¹ Њега посебно оптужују за то што се у Црној Гори не граде путеве и изводе други јавни радови.⁵² Тврдило се да је, ради вршења притиска на бираче, као министар финансија укидао пензије појединим Црногорцима.⁵³ Полазећи од тврдње да све странке које се обраћају црногорским гласачима, осим Црногорске, не изражавају интересе Црне Горе, црногорски федералисти у свом предизборном прогласу кажу да су Црногорци сами криви што њихова борба није довела до успјеха, јер су на изборима давали више гласова за србијанске партије него за Црногорску. Зато они поручују Црногорцима: „Докле год црногорска странка не добије већину посланичких мандата, Црна Гора не може бити равноправна, нити ви имати грађанску слободу“.⁵⁴

Федералисти су себе представљали као табор који заступа законитост, ред, правду и равноправност, а да су носиоци режима представници насиља, корупције и незаконитости, који се ослањају на грубу силу.⁵⁵

Иако су у предизборној кампањи уживали релативну слободу, црногорски федералисти су ипак били извргнути извјесном терору који је имао за циљ да онемогући њихову предизборну кампању или заплаши њихове присталице. Чак је и њихов кандидат др Секула Дрљевић хапшен, а онемогућавано му је и одржавање зборова; организовани су физички напади на истакнутије чланове федералистичке странке, хапшени су чувари кутија, слати гласачи да чувају путеве, обустављане пензије, присталице федералиста и они који примају њихов орган „Црногорац“ позивани су од жандармерије и пријећено им је (посебно ако гласају за федералисте), забрањиван је лист „Црногорац“, итд., итд.⁵⁶

⁴⁹ Исто, бр. 7, 6, фебруара 1925, Уочи избора.

⁵⁰ Исто, бр. 3, 13. јануара 1925.

⁵¹ Навођена је његова изјава да су ратни дугови Црне Горе терет за нову државу постављано питање зашто се не помињу ратни дугови Србије и ратна штета добијена на име Црне Горе. — „Црногорац“, бр. 6, 31. јануара 1925, Да Црногорци не забораве.

⁵² Исто.

⁵³ Исто, бр. 8, 14. фебруар 1925, Живјела Црна Гора.

⁵⁴ Исто, бр. 8, 31. јануар 1925, Предизборни проглас.

⁵⁵ Исто, бр. 4, 17. јануар 1925, Два табора.

⁵⁶ Исто, бр. 3, 31. јануар 1925, Велики жупан конфискује пензије; бр. 5, 24. јануар 1925, Подвизи вахмајстора у Доњем Загарачу; Допис из Љешкопоља; бр. 14, 28. март 1925, Из Скупштине (извјештај мањине верификационог одбора); „Народна ријеч“, бр. 9, 8. фебруар 1925, Кад насиље царује.

Полицијске власти су пратиле кретање истакнутих црногорских федералиста. Када је уочи избора дошао у Црну Гору Петар Пламенац, бивши црногорски министар, велики жупан је наредио поглавару среза цетињског да прати његов рад и кретање, а нарочито његове везе са људима из народа и његову кореспонденцију.⁵⁷

Полиција је регистровала као непријатељске све изјаве присталица федералиста.⁵⁸ Због тога су се црногорски федералисти често позивали на одредбе изборног закона и цитирали чланове којима се предвиђају оштре казне за оне који врше разне врсте притиска на бираче. Често је наглашавано да бирачи не треба да се плаше, јер је гласање тајно.⁵⁹

Интересантно је напоменути да су црногорски федералисти, оптужујући неке странке да својим радом и пропагандом завађају народ, позивали на помирење и да се пређе преко свега што је у Црној Гори било 1918. год. и последице.⁶⁰

Осим новинским чланцима и иступима на предизборним скуповима, црногорски федералисти су се обратили бирачима и са два прогласа. Један је потицао од саме странке, а други од београдских студената симпатизера ове странке. Било је логично очекивати да ће странка у свом предизборном прогласу изаћи пред бираче са конкретним програмом захтјева и намјера, тим прије што је шестогодишња пракса нове државе пружала за то пуно материјала, а и сами федералисти су већ били стекли извјесно политичко искуство, поред осталог и учешћем (већ двије године) у раду парламента. Али мјесто тога, они су у свом прогласу изнијели неколико општих фраза и много неукусног националистичког претјеривања и хвалисања Црне Горе и Црногораца (о чему је већ било ријечи).⁶¹ Тешко је вјеровати да је такав проглас могао много користити црногорским федералистима.

Вјероватно по угледу на црногорске студенте комунисте, посебним предизборним прогласом обратили су се Црногорцима и црногорски студенти присталице црногорских федералиста, потписујући се као „политички независна интелигенција — студентска омладина“. Они су били много умјеренији од вођства федералиста и ограничили су се на критику централистичког и хегемонистичког режима који води рачуна само о интересима Србије и на позив Црногорцима да сами среде прилике у Црној Гори, што може урадити „политичка група г. Михаила И-

⁵⁷ Историјски институт СРЦГ, Архив за историју радничког покрета, бр. 6799, V 1—1 (25), Велики жупан, пов. бр. 10, 2. јануар 1925 — поглавару среза Цетиње.

⁵⁸ Државни архив Цетиње, Среско начелство Цетиње, ф. 15, 1924, бр. 737, 23. децембар 1924.

⁵⁹ „Црногорац“, бр. 2, 3. јануар 1925, Неколико ријечи о закону о изборима; бр. 5, 24. јануара 1925, Пажња пријатељима.

⁶⁰ Исто, бр. 5, 24. јануар 1925.

⁶¹ Проглас је објављен у „Црногорцу“ бр. 6, 31. јануар 1925,

вановића, која има свој ослон у народу и који је највјернији носилац жеље и потреба Црне Горе, наравно у складу са високим интересима југословенске државне заједнице“, па позивају Црногорце да гласају за листу Михаила Ивановича.⁶²

На предизборну кампању црногорских федералиста најоштрије су реаговали радикали. Одмах последице децембарске конференције у Подгорици, којом су федералисти почели организоване и интензивне припреме за изборе, радикали су иступили са тврдњом да би гласање за федералисте било чист губитак за Црногорце, јер федералисти као мала странка са пар посланика не могу уопште утицати на рад Скупштине и њене одлуке, па самим тим не могу ништа корисно ни урадити за Црну Гору. Указујући на чињеницу да у претходној Скупштини два посланика црногорских федералиста нијесу ништа представљали, позивају Црногорце да на изборима дају повјерење представницима великих странака, као што је на пр. Радикална, „који у саставу велике партије могу да играју одлучну улогу на државну управу, те да нешто учине за Црну Гору.“ Они су сматрали да за федералисте не треба гласати и због тога што су они изгубили разлог посебног постојања, јер су одступили од свог основног програмског начела, изјашњавајући се за државно јединство.⁶³

Радикали су, осим тога, тврдили да федералисти не заслужују повјерење маса и због самих личности њихових посланичких кандидата, настојећи да их оштрим критикама и увредама што више оцрне и компромитују у масама. Сваки од ових кандидата био је појединачно предмет оштрих напада, при чему нијесу бирани ни ријечи ни тон.⁶⁴

Земљорадничкој странци одана „Слободна мисао“ такође је критиковала црногорске федералисте, али много мање и блаже него раније. Прије свега, лист им замјера што нијесу опширније изнијели свој програм и што олако агитују и праве разна обећања, што није карактеристика озбиљнијих политичара. Лист сматра да они немају неких чврстих програмских начела, већ је људе који до тада нијесу имали ништа заједничко међу собом сада ујединила само мржња према стању створеном Подгоричком скупштином.⁶⁵

Због, већ поменутог, благонаклоног става црногорских федералиста према влади Љубе Дакидовића у претходној скупштини, Демократска странка се уздржавала од отворених напада на федералисте и њихове кандидате.

⁶² „Црногорац“, бр. 7, 6. фебруар 1925.

⁶³ „Црна Гора“, бр. 58, 19. децембар 1925, Наше партије.

⁶⁴ Исто, бр. 4, 23. јануар 1925, Зар и њега; Радомир Вешовић; бр. 5, 30. јануар 1925, Ама како му ово иде; бр. 7, 4. фебруар 1925, Листа, федер — листа; бр. 9, 6. фебруар 1925. И још једном да Црногорци не забораве.

⁶⁵ „Слободна мисао“, бр. 121, 5. јануар 1925, Црногорски сепаратисти; бр. 194, 26. јануар 1925, Црногорски федералисти; Лов на мандате.

И став комуниста према црногорским федералистима био је донекле измијењен. Не само што је критика блажа него је сада и њено полазиште другачије. Наиме, та критика не полази више са бјелашких позиција, као претходних избора. Напротив, сада су федералистичке вође критиковане због недоследности и зато што издају своје присталице.⁶⁶

Но, и поред ових критика и полицијског терора којем су били изложени, црногорски федералисти су постигли на изборима велики успјех. Од 34.749 изашлих на изборе, за њих је гласало 8.995, што чини више од једне четвртине гласача. У односу на претходне парламентарне изборе они су прошли знатно боље, јер су сада добили 1.041 глас више. То им је донијело и мандат више, јер су сада добили три посланичка мјеста (умјесто два, колико су имали у претходној скупштини). Посланици црногорских федералиста били су Михаило Ивановић, Саво Вулетић и др Секула Дрљевић. Највећи напредак федералисти су забиљежили у цетињском изборном срезу — 542 гласа, тако да је овај срез и даље остао њихово најјаче упориште. У подгоричком изборном срезу то повећање износи 457 гласова, у колашинском 390, у андријевичком 184, а у никшићком 97 гласова. Али у два изборна среза они су ослабљени, и то у барском за 462 гласа и седмом за 167 гласова. Интересантно је знатно слабење црногорских федералиста у барском срезу, с обзиром на то да су претходних избора тамо имали јака упоришта и добили велики број гласова, тако да је овај срез био трећи по броју датих гласова за федералисте. Вјероватно је на губитак гласова у срезу барском утицала и промјена посланичког кандидата, јер је ранији, дивизијар Лука Гојнић, био угледна личност и родом са тог терена, док је сада кандидат био Саво Вулетић, родом из другог изборног среза.

Федералисти су као кандидатска листа добили највећи број гласова, више чак и од листе званичних радикала др Милана Стојадиновића који су били на власти, који су добили 7.574, за преко 1.400 гласова мање од федералиста. Листа Љубе Давидовића (демократи) добила је 7.936 гласова, Новице Шаулића (земљорадници) 4.009, Јована Ђоновића (републиканци) 2.399, Љуба Бакића (радикалски дисиденти) 1644, др Божидара Вукотића (самостални демократи) 627 и Михаила Спасојевића (радикални дисиденти) 268 гласа.⁶⁷

Као што се види, странке на власти, Радикална и Самостална демократска, добиле су знатно мање гласова од странака

⁶⁶ Комунисти су писали: „Зар се вође федералистичког покрета не продадоше радикалским диктаторима за рачун масних плата и регулисаних положаја? Зар они исти не оставише на сред пута своје гласаче и своју војску, који су искрених намјера били пошли за њима?“ — Извори за историју радничког покрета и револуције у Црној Гори (1918—1945), сер. I, књ. I, док. бр. 206, с. 427—431.

⁶⁷ „Службени гласник Зетске области“ ,бр. 8, 21. фебруар 1925.

у опозицији, што најбоље илуструје расположење црногорског народа. Нарочито је слабо прошла Самостална демократска странка.

Црногорски федералисти су били задовољни резултатима ових избора, које су истицали као доказ свијести и храбрости Црногораца, јер се сви нијесу дали заплашити безакоњем и терором који је владао за вријеме избора.⁶⁸ Они тврде да би добили много већи број гласова да није било пријетњи и терора, јер — према њима — 80 посто Црногораца чине њихове присталице, па зато сматрају да уживају повјерење народа у Црној Гори.⁶⁹

Остале странке су биле донекле изненађене резултатима ових избора и покушале су да објасне узроке успјеха које су постигли црногорски федералисти.

Радикали, који су имали разлога да буду незадовољни резултатима избора, тумачили су успјех федералиста као последицу необавијештености маса о њиховим правим намјерама. Радикали кажу да федералисти нијесу отворено саопштили шта хоће: федеративну, аутономну или независну Црну Гору, те да ли би она била монархија и чија, и на чији би рачун живјела таква Црна Гора. Радикали тврде: да су то отворено рекли својим бирачима, федералисти не би добили ни један глас. Осим тога, радикали сматрају да су и недостаци изборног закона допринијели овом успјеху федералиста. Најзад, указивано је и на позијепаност радикала (осим званичне, постојале су још двије дисидентске радикалске листе) као на узрок федералистичког успјеха. Радикали су сада оштро нападали и исмијавали изабране посланике црногорских федералиста, тврдећи да се неће ни примијетити у Скупштини, јер „сувише су слабо квалификовани а да мјеродавно могу говорити у име велике моралне и националне снаге Црне Горе“.⁷⁰

Али црногорски федералисти нијесу остајали дужни радикалима у нападима и оптужбама. Оштро су нападали Пашића, оптужујући га да је идентификовао своју личну и државну имовину, а затим Стојадиновића, тврдећи да је као министар финансија укидао Црногорцима пензије да би на тај начин вршио на њих предизборни притисак. За два радикалска посланика, изабрана у Црној Гори, говорено је да нијесу представници Црногораца, него „представници радикалске корупције и њене полиције“,⁷¹ те да радикали не би добили у Црној Гори

⁶⁸ „Црногорац“, бр. 8, 14. фебруар 1925, Живјела Црна Гора (уводник).

⁶⁹ Исто, бр. 10, 28. фебруар 1925, Ко има народно повјерење у Црној Гори.

⁷⁰ „Црна Гора“, бр. 11, 17. фебруар 1925, Црна Гора после избора; бр. 12, 24. фебруар 1925, Положај наших федералиста. — „Балкан“, бр. 39, 10. фебруар 1925, Шта је то браћо Црногорци; бр. 48, 19. фебруар 1925. Шта је то браћо Црногорци; бр. 49, 20. фебруар 1925, Резултати избора у Црној Гори — Како је дошло до побједе федералиста.

⁷¹ „Црногорац“, бр. 8, 14. фебруар 1925, Живјела Црна Гора.

много гласова да нијесу имали власт у рукама, коју су обила-то користили за придобијање гласача.⁷² Због успјеха црногорских федералиста, не мање од радикала били су незадовољни присталице Земљорадничке странке око „Слободне мисли“. Сјутрадан по изборима овај лист је објавио чланак у коме је гласање за федералисте окарактерисано као „историјска срамота“, јер се федералисти представљају као заговорници одвајања Црне Горе од Југославије и као они који тврде да су све тешкоће Црне Горе посљедица уједињења 1918. године.⁷³ У другом чланку истога броја тврди се да су федералисти обећавали својим бирачима „самосталну Црну Гору, кнеза Михаила, скупштину на Цетињу и чак „права“ црногорска, која су запостављена и поништена“.⁷⁴ То исто је тврђено и у каснијим бројевима овога листа.⁷⁵ Посебно је лист оштро критиковао избор др Секуле Дрљевића за народног посланика.⁷⁶

За разлику од радикала и земљорадника, демократи су покушали да смиренеје анализирају узрок успјеха црногорских федералиста. Они кажу да су федералисти овом приликом имали много више слободе у предизборној кампањи него ранијих избора, и да су имали погоднији терен за рад. Сматрају да им је користило и то што међу опозиционим странкама за вријеме ових избора није било трвења као раније, а, према њима, тог трвења није било зато што су се федералисти приликом доласка Љубе Давидовића на власт изјаснили за политику опозиционог блока; што су врло ријетко и као кроза зубе истицали свој федерализам, спремни да прихвате компромис, замјењујући федерализам широким обласним самоуправама, које тражи и демократска странка; што су се у свом листу без резерве изјаснили за народно и државно јединство, за вођење споразумне југословенске политике, за равноправност и законитост, као и за економску обнову Црне Горе.⁷⁷

Ово мање-више коректно држање демократа обавезивало је црногорске федералисте да и сами дефинишу свој став према демократима. Однос демократа за вријеме избора они тумаче чињеницом да је Љуба Давидовић увидио да ни Србијанци не могу очувати грађанске слободе ако се угњетавају други народи, па зато тражи „ослонац у осталим удруженим земљама за одбрану споствене слободе“. Али црногорски федералисти тврде да то удаљавање од Пашићеве политике „није отпор према ср-

⁷² Исто, бр. 10, 28. фебруар 1925, Ко има народно повјерење у Црној Гори.

⁷³ „Слободна мисао“, бр. 126, 9. фебруар 1925, Наша историјска срамота.

⁷⁴ Исто, Црна Гора и федералисти.

⁷⁵ Исто, бр. 127, 16. фебруар 1925, Шта кажу избори.

⁷⁶ Исто, бр. 129, 2. март 1925, Политичка тежина Црне Горе.

⁷⁷ „Народна ријеч“, бр. 10, 14. фебруар 1925, Снаге опозиционих странака у Црној Гори,

бијанском империјализму, него за сада још увијек бојажљиво тражење помоћи осталих удружених земаља за спасавање сопствених грађанских права“. Зато кажу да им та чињеница онемогућава да у Давидовићу и његовим демократима виде „поузданог помоћника у нашем праведном отпору противу србијанског империјализма“, али са радошћу констатују да је Давидовић претпоставио своју слободу „капиталистичким интересима београдских цинцара“, те ако и даље буде еволуирао у томе отпору — „може једнога дана довести себе у положај да представници борбе осталих удружених земаља за равноправност и слободу, са њима разговарају“.⁷⁸

Ипак, демократи су изражавали увјерење да ће посланици црногорске странке помагати у Скупштини политику опозиционог блока, јер од тога зависе њихове позиције у Црној Гори, пошто су задобили повјерење маса захваљујући опозицији према радикалској влади.⁷⁹

Иначе, држање посланика Црногорске странке било је предмет разних нагађања, чему су давале повода извјесне њихове разлике у политичким концепцијама. Ускоро послје избора „Слободна мисао“ јавља о њиховом неслагању, па Сава Вулетића апострофира као заговорника сарадње са радикалима, чему се Дрљевић и Ивановић противе,⁸⁰ а „Народна ријеч“ каже како је од Сава Вулетића уочи избора узета писмена обавеза да неће прићи радикалима.⁸¹ Говорено је да ће Јован Пламенац утицати на црногорске федералисте да приступе радикалима. Секула Дрљевић је демантовао све те гласове, истичући да је илузорно да би Јован Пламенац могао у том правцу на њих утицати.⁸²

Но без обзира на извјесне разлике које су постојале међу појединим њиховим вођама, па и међу њиховим изабраним посланицима, црногорски федералисти су из парламентарних избора 1925. године изашли знатно ојачани, како у политичком тако и у организационом погледу. Они су и у Скупштини развиле врло живу активност, много живљу од оне за претходног сазива.

⁷⁸ „Црногорац“ бр. 8, 14. фебруар 1925, Живјела Црна Гора.

⁷⁹ „Народна ријеч“, бр. 10, 14. фебруар 1925, Снаге опозиционих странака у Црној Гори.

⁸⁰ „Слободна мисао“, бр. 128, 23. фебруар 1925, Црна Гора послје избора.

⁸¹ „Народна ријеч“, бр. 10, 14. фебруар 1925, Снаге опозиционих странака у Црној Гори.

⁸² „Вечерња пошта“, бр. 1090, 21. фебруар 1925, Радикали и федералисти.

Dr. Dimo Vujić

LES ELECTION LEGISLATIVE EN 1925 ET LA CONSTITUTION DU PARTI FEDERALISTE DU MONTENEGRO

R é s u m é

Par rapport aux élections législatives en 1925, les fédéralistes monténégrins développent une activité très vive qui finit par la constitution du parti et l'élaboration plus détaillée de ses principes programmatiques. A cet égard leur conférence qui eut lieu le 14 décembre 1924 à Podgorica fut d'une très grande importance. A cette conférence fut élu un comité qui désigna les candidats pour députés ainsi que le comité central provisoire du parti. Sous peu furent formés des comités du parti au terrain. Une, démarche très importante à la voie de la formation du parti et de l'élaboration de ses principes programmatiques fut l'édition du journal »Crnogorac« (Monténégrin) en 1924.

Comme très important et en premier lieu les fédéralistes monténégrins avaient le désir d'écarter d'eux les accusations pour le séparatisme et de ce présenter comme des adhérents de l'Etat yougoslave commun, qui n'est pas possible de préserver et de consolider qu'en assurant l'égalité en droit de tous ceux qui font cet état et ils demandaient donc cette égalité pour le Monténégro aussi. En exposant le droit du Monténégro sur cette égalité ils n'hésitèrent pas des exagérations chauvinistes et nationalistes.

En demandant l'égalité en droit ils ne présentèrent aucune proposition, concrètement élaborée, sur la **systematisation de l'Etat** yougoslave commun. Ils s'arrêtèrent sur les demandes général d'égalité en droit. En ce moment ils évitaient même d'employer le mot »fédéralisme«, et nommaient même leur parti monténégrin au lie fédéraliste.

Toute cette activité des fédéraliste monténégrins fut orientée à gagner des électeurs à ce qu'ils eurent assez de succès car ils **obtinrent** plus d'un quart de votes. Leur succès fut illustré par le fait que de toutes les listes des candidats séparément la leur obténu le plus grand nombre de votes et le plus grand nombre de députés. A part de tout autre, au succès des fédéralistes contribua considérablement le fait que, leurs plus grands ennemis traditionnels au monténégro, le parti démocrate et le parti agraire, s'étaient inclus avec eux à l'opposition et par conséquent ils se retenant des attaques mutuelles. D'ailleurs, les partis d'opposition au Monténégro obténirent considérablement plus de votes des partis gouvernementaux (radical et démocrate indépendant).

Les fédéralistes monténégrins sortirent des élections législatives **considérablement renforcés**, tant à l'égard politique qu'à l'égard d'organisation.